

Märt Pöder
sündinud 11.09.1979
elukohaga Jakobi 13-2, Tartu 51006
kontaktitav gafgaf@infoaed.ee

VALIMISKOMISJONI 31.05.2024 OTSUSE nr 106 VAIDLUSTAMINE

“[E]lektronilise hääletamise tulemuste kindlakstegemise olulisemad reeglid /—/ peaksid /—/ olema vähemalt üldjoontes arusaadavad ka sügavamaid eriteadmisi omamata.” –
Riigikohtunik Villu Kõve konkureeriv arvamus asjas nr 5-23-20

RESOLUTSIOON:

1. Tühistada Vabariigi Valimiskomisjoni 31.05.2024 otsus nr 106.
2. Rahuldada kaebus ning tunnistada seadusevastaseks 22.05.2024 toimunud prooviläbimise toiming.
3. Alternatiivselt punktis 2 toodule rahuldada kaebus ning tunnistada seadusevastaseks e-hääletamise süsteem ses osas, mida oli võimalik prooviläbimise piiratud tingimustes hinnata, või kuulutada seadusvastaseks seaduse nõudeid eirav prooviläbimine ise.

Isiklik kogemus vaatelejana

Olen osalenud e-hääletuse vaatelejana valimistel alates 2015. aastast ning sestpeale olnud aktiivses dialoogis valimiste korraldaja, poliitikute, kodanikuühiskonna, akadeemiliste ringkondade ja e-hääletuse tarkvara arendava ettevõtte esindajatega. Esimese valimiskaebuse tegin 2019. aastal, kui valimiste korraldaja ja tarkvaraarendaja polnud suutnud 2017. aastal välja kuulutatud vaatlemist tagama pidava krüptograafilise kontrolli mehhanisme korrektselt rakendada. Sellest lähtuvalt tegi Riigikohus kaasuses 5-19-20 ettepaneku sellised valimistulemuse kindlakstegemise jaoks olulised põhimõtted seaduses määratleda, mida panin ette ka Riigikohtu soovitustest lähtuvalt loodud MKM 2019. aasta e-hääletuse töörühma ettepanekus nr 25, kuid see on siiani tegemata.

Valimistulemuse kindlakstegemine peab olema valimisseaduste ja põhiseaduse põhimõtetest tulenevalt avalik. Selle all ei peeta silmas vormilist avalikkust, st vaid seda, et need protseduurid viiakse läbi avalikkuse või konkreetsemalt rahva kui kõrgeima võimu kandja järelevalve all, mis põhimõtet väljendab ka meie põhiseadus oma esimeses paragrahvis. Pole mõeldav loobumine avalikkuse kontrollist valimistulemuse kindlakstegemise sammude korrektsuse üle, sest see õhnestab kõigi valitavate kogude ja demokraatlike institutsioonide legitiimsust.

Minu seisukohalt pole valimiste korraldajate üldsõnalised kinnitused vaadeldavuse vormilise tagamise kohta e-hääletuse puhul tõsiseltvõetavad ega demokraatlikus mõttes rahuldavad. Vaatlemise mõte on valimiste korraldaja läbitavate sammude korrektsuse sisuline kontrollimine ja kui see pole võimaldatud, siis pole tegu vaatlemisega valimiste vaatlemise mõttes, mida nähakse ette valimistulemuse kindlakstegemise avalikkuse põhimõttest lähtuvalt, vaid mõnes muus olmelises tähenduses.

Kuigi e-hääletus on tugeva ühiskondliku vaidluse objekt, ei saada ajakirjanduse andmetel erakonnad e-hääletuse toiminguid vaatlema oma esindajaid. Selle põhjus on, et tulemuse kindlakstegemise vaatenurgast olemuslikke toiminguid ei lasta sisuliselt vaadelda ja eeldatakse nende kinnitamist lihtsalt kohal viibimise, olmelise või vuajeristliku vaatlemisega, mis ei vasta valimisvaatleja tegevuse ametialasele määratlusele.

E-hääletuse vaatlemine on valimiste vaatlemine sama palju kui oleks seda jaoskondades toimuvate protseduuride vaatlemine mitte valimiskastide, kabiinide, sedelite jmt relevantsete objektide tasemel, vaid seistes valimisjaoskonna ees ja jälgides distantsilt selle aknaid. Võrreldav tähendus on valimiste korraldaja väidetel elektroonilise hääletuse vaatlemise kohta, et vaatlejat ei takistatud jaoskondades toimuva vaatlemise puhul maja ees seismast ja seega rikkumist pole – maja on antud juhul arvutisüsteem, milles läbiviidavate sammude sisuline hindamine e-hääle konteinerite, nende digiallkirjade, ühest arvutist teise liigutamise tasemel on valimiste korraldaja poolt välistatud. Põhjenduseks tuuakse, et see riivaks valimiste salajasust ja võib rikkuda andmekaitse reegleid – sellega on valimiste korraldaja mugavalt välistanud e-hääletuse protseduuride mistahes sisulise vaatlemise ning kindlustanud end nende protseduuride ainuisikulise juhtijana, kes võib nende kohta anda kuitahes jaburaid ja faktiliselt ekslikke selgitusi, kuid asjaolude keerukuse ja arvutisüsteemidele ligipääsu välistatuse tõttu pole avalikkus võimeline neid eksimusi tuvastama ja eksitajat korrale kutsuma.

Valimisvaatlus 22.05.2024

Osalesin valimisvaatlejana 22.05.2024 algusega kl 10 Riigikogu konverentsisaalis RVT läbiviidud valimistoimingul, mida nimetati “prooviläbimiseks” ja mis pidi RVT kommentaari kohaselt toimuma RKVS §48² lg4 p3 järgi.

Seaduse kohaselt peab RVT kinnitama “elektroonilise hääletamise süsteemi testimise ajakava ja ulatuse”, kuid seda polnud RVT toimingu läbiviimise ajaks teinud. See erineb varasemast praktikast, kus RVT on nt 2023. aasta Riigikogu valimiste tarvis 30.12.2022 korraldusega nr 2 kinnitanud “Elektroonilise hääletamise süsteemi testimise ajakava ja ulatuse 2023. a Riigikogu valimistel”, milles oli määratletud prooviläbimise kuupäev ja määratletud selle ulatus.

VVK on oma vastuses väitnud, et olen veebilehe vahendusel olnud teadlik vaatlemise ulatusest ja tähendusest, kuid see on ekslik omistus, mis pole faktiliselt põhjendatud. Fakt on see, et uurisin vaatlemise kohta juba 17.01.2024, kuid sain valimiste korraldajatelt ainult üldsõnalisi vastuseid, et info avaldub veebis jooksvalt (vt **lisa 1**). Faktiliselt on see ka nii toimunud, sj koosnesid vaatlejate väidetavad 16. ja 17. mai koolitused samasugustest põiklevatest ja üldsõnalistest vastustest kohaletulnute küsimustele ning meenutasid pigem väitlusklubi kui olulise materjali selget esitust. Koolitusel polnud ka ajakava või sisulist ega jagatud materjale, sh polnud olulise tähtsusega materjale koolituse ajaks valminudki.

Sama mustrit jätkasid ka vaatlussessioonid. Kuna algselt olid vaatlejad kutsutud prooviläbimisele

21.05.2024, kuid see jäi tehniliste rikete tõttu ära, siis edastati vaatlejatele 21.05.2024 kl 14:26 teade, et prooviläbimine toimub 22.05.2024 algusega kl 10, mistõttu tuli vaatlejal leida võimalus toimingul osalemiseks vähem kui poolepäevase etteteatamisega ja sedagi eeldusel, et nad said kirja kätte viivitusega ega olnud toimumispaigast füüsiliselt liiga kaugel, et osalemine oleks võimalik.

Nii puudus prooviläbimise kinnitatud ajakava ning toimumise informaalne kellaaeg määrati põhjendamatult lühikese etteteatamisega, mis ei võimaldanud toimingut läbi viia stabiilsetes ja korrapärastes tingimustes.

Prooviläbimine piiritlemata ulatusega

Kuid veelgi olulisem on, et RVT *polnud kinnitanud prooviläbimise ulatust*, mistõttu oli valimisvaatlejal põhjust eeldada, et prooviläbimine toimub piiramatult, st kõige laiemas võimalikus ulatuses, mis seadis valimisvaatlejate tegevusele erakordsed kõrged nõudmised. See tähendab, et prooviläbimine toimus vastakates tingimustes, mistõttu polnud mul vaatlejana täita oma EPVS §16¹ lg1 ettenähtud ülesannet täiel määral.

Neid nõudmisi oli seda raskem täita, arvestades, et a) RVT ei osanud 16-17.05.2024 vaatlejate juhendamisüritustel ütelda, missugusest seadusest lähtuvalt protseduurid toimuvad (Riigikogu valimise seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus 344 SE oli vastu võetud, kuid Vabariigi Presidendi poolt välja kuulutamata), b) RVT polnud 16-17.05.2024 vaatlejate juhendamisüritusteks uuendanud e-hääletust puudutavat dokumentatsiooni, nt “IVXV: E-hääletamise käsiraamat” uuendati 19.05 kinnitatud versioonile 0.8 alles 20.05.2024 hommikuks, mil toimus e-hääletuse võtmegenereerimise toiming, c) RVT on nüüd pärast osade protseduuride läbimist uuendanud e-hääletuse lähtekoodi aadressil <https://github.com/valimised/ivxv> (viimane uuendus VVK kaebuse esitamise hetkel oli 24.02.2023, uuendusi hakati lisama 30.05.2023, st kolm päeva enne e-hääletuse algust, kuigi 20.05 võtmegenereerimisel ja 22.05 prooviläbimisel kasutati väidetavalt sedasama tarkvara, aga ilma avaldamata).

RVT ülesanne on EPVS §10 lg1 p1 järgi “tagada valimiste seadusekohane korraldamine, korraldada elektrooniline hääletamine ja teha kindlaks elektroonilise hääletamise tulemus” ja p3 järgi “korraldada valimisseadustest tulenevate ülesannete täitmiseks vajalike tehniliste lahenduste arendus ja haldus”, lisaks europarlamenti valimistel kehtiva RKVS §48² lg4 p1 järgi kinnitada “elektroonilise hääletamise protokollistik ja elektroonilise hääletamise süsteemi tehnilised juhendid”.

Kuna prooviläbimisel katsetatakse elektroonilist hääletust, siis piiritlemata ulatusega testimisel on asjakohane veenduda elektroonilise hääletamise vastavuses seadusele ja tehniliste lahenduste, sh elektroonilise hääletamise protokollistiku kohasuses valimisseadustest tulenevate ülesannete täitmiskõige laiemas ja rangemas mõttes.

Nii kinnitab ka RKVS §48² lg4 p4, et “infosüsteemide audiitor kontrollib elektroonilise hääletamise süsteemi testimise, süsteemi terviklikkuse ja riigi valimisteenistuse toimingute vastavust seadustele, käesoleva paragrahvi lõike 3 alusel vastu võetud Vabariigi Valimiskomisjoni otsustele ning elektroonilise hääletamise dokumentatsioonile”.

Prooviläbimisel kasutatud süsteem ei vasta seadustele

EPVS §2 järgi on Euroopa Parlamendi valimised on “vabad, üldised, ühetaolised ja otsesed”, “hääletamine on salajane”, “igal valijal on üks hääl” ja “valimistulemused tehakse kindlaks proportsionaalsuse põhimõtte alusel”. Need määratleb täpsemalt VVK 09.02.2024 otsus nr 95 “Tehnilised nõuded elektroonilise hääletamise korraldamise üldpõhimõtete tagamiseks”, mis mõnevõrra täpsustavad seaduse nõudeid.

Vaatlejatele kättesaadava piiratud info põhjal saab väita, et prooviläbimisel katsetatud elektroonilise hääletamise süsteem ei vasta EPVS §2 lg2-4 nõutule ega võimalda EPVS §16¹ lg1 nõutud vaatlemist nii a) seetõttu, et vaatlejatele ei võimaldata aegsat tutvumist vajaliku dokumentatsiooni, sh seadustega, lähtekoodi, käsiraamatute jm materjalidega, mis on vajalikud e-hääletuse süsteemi sisuliseks hindamiseks, aga veelgi enam b) pole vaatlejatel võimalik tutvuda valimistulemuse kindlakstegemise sammudega vahetult, st veenduda tähenduslikul viisil sedelite korrektses vastuvõtmises, töötlemises ja kokkulugemises, sest sedelitega tehtavad protseduurid pole EPVS §59¹ lg7 mõttes avalikud võrreldavas tähenduses jaoskondades läbiviidavate sammudega, mida määratlevad EPVS §57 lg12, §58 lg6, §59 lg5.

Kasutusel oleva e-hääletuse süsteemi puhul:

1. Pole tagatud valimissaladus, sest valija saab tõendada oma antud häält salvestades kogumisserverile edastatud digiallkirjastatud konteineri ning selles sisalduva krüpteeritud tahteavalduse ning dekrüpteerides selle häälekontrolliks mõeldud QR-koodis sisalduva krüpteerimisvõtme (lisa 2).
2. Pole tagatud valimissaladus, kuna valimiste korraldajad võivad enda valduses olevate krüpteerimisvõtmetega dekrüpteerida valijate isikustatud tahteavaldused, mis on saadaval krüpteeritud häälteurnis.
3. Pole tagatud valimissaladus, kuna isikustatud tahteavalduste avamiseks vajalikud krüpteerimisvõtmed genereeritakse ebaturvalises süsteemis, mis tekib igapäevaste tööprotsesside käigus ja mille päritolu on dokumenteerimata ning auditeerimata.
4. Pole tagatud valimissaladus VVK 09.02.2024 otsuse nr 95 tähenduses, et “igas hääletamisetapis /—/ järgitakse hääle salajasuse põhimõtet” ja “hääle edastamisel ei ole võimalik näha, kelle poolt valija hääletas”, sj alamääratletud on “enne elektrooniliste häälte lugemist eraldatakse valija isikuandmed elektroonilisest häälest selliselt, et ei ole võimalik tuvastada valija tahteavaldust”, sj e-hääletuse süsteem “töötleb ja talletab” rohkem isikuandmeid, kui “on vajalikud valimiste korraldamiseks”, sj pole tagatud, et “kui valija on hääletanud mitu korda, ei ole võimalik valijal kellelegi tõendada, milline tema antud elektrooniline hääl läks arvesse”, “hääled on anonüümsed ja jäävad selleks” ja “ei ole võimalik luua seost valija ning avatud hääle vahel”.
5. Pole tagatud valimistulemuse kindlakstegemise avalikkus, sest vaatlejatel pole võimalik veenduda elektroonilise häälte vastuvõtmise, töötlemise, tühistamise, anonüümimise, miksimise, dekrüpteerimise jm protseduuride korrektsuses sisulises tähenduses.
6. Pole tagatud e-hääletamise korrapärane toimimine, sest protseduurid on alamääratletud, nt puudub EPVS §59¹ määratletud e-häälte lugemise nõudest siiski selge e-hääle definitsioon, sj ei määratle seadus e-hääle kandjat, mis võimaldaks tuvastada võrreldavalt EPVS §57 lg2 ja lg7 sarnaselt kehtetuid või kustutatud sedeleid (seda on näha ka

valimisstatistikast, kus eri tüüpi kehtetud, kustutatud vmt sedelid nt 2023. aasta valimistel puudusid, kuigi neid tühistati eri põhjustel hulganisti).

7. E-hääletamise süsteem eirab digiallkirja standardit ning kogub e-hääli, millel puuduvad kehtivad digiallkirjad, sj lugedes kehtetute digiallkirjadega e-häälte konteinerid tõendatult kokku nt 2023. aasta Riigikogu valimistel, mille järel pole tehtud süsteemi muudatusi digiallkirjade töötlemises.
8. E-hääletamise süsteem eemaldab töötlemisfaasis sedeleid, mis ei võimalda §48⁷ järgi “arvestatakse valija viimasena antud häält”, kui pärast viimasena antud häält on edastatud häälekonteiner, mida pole võimalik avada või mis sisaldab nn kehtetut sedelit, mis siiski on EPVS tekstis määratlemata.
9. Pole tagatud e-hääletuse korrapärane toimimine, sest enamik vastutust on VVK 09.02.2024 otsusega nr 95 delegeeritud umbmäärasele “e-hääletamise süsteemile”, mille seadistamise sammudes ja toimimises pole vaatlejal lubatud sisuliselt veenduda.
10. Suurem jagu sisulisi valikuid e-hääletuse läbiviimisel tehakse mitte lähtuvalt seadusest ja regulatsioonist, vaid *ad hoc* ning kommuniqueeritakse suuliselt, harvem e-maili teel kirjalikult, kuid lubadused ja tõlgendused muutuvad valimiste käigus, mis ei võimalda ei valimiste korrapärast läbiviimist ega valimiste vaatlemist.

Kuigi EPVS §16¹ lg1 vaatlemine oli antud juhul protseduuride informaaalse ja laia iseloomu tõttu raskendatud, siiski võimaldas see tuvastada elektroonse hääletamise mittevastavuse EPVS §2 lg 2-4 ja §59¹ lg 7 nõuetele, mistõttu ei vasta prooviläbimisel katsetatud elektroonilise hääletamise süsteem ilmselt ka PS §1 nõuetele, mille järgi kõrgeima riigivõimu kanda on rahvas (eeldatavasti tuleneb sellest valimiste avalikkuse nõue, mis tähendab, et rahval on õigus vaadelda valimisi ning veenduda sisuliselt valimistulemuse kindlakstegemise sammude korrektsuses ja tagada sellega võimu legitiimsus) ja PS §60 määratletud valimis põhimõtetele, mida kordab EPVS §2.

Olulise tähtsusega küsimused

Riigikohus on varasemalt juhtinud seadusandja tähelepanu vajadusele luua seaduse tasemel selge elektroonilise hääletamise regulatsioon (RKPSJKo nr 5-23-20, p 83). Praeguseks ei ole see nõue siiani täidetud ning ka pärast uute valimisseaduste vastuvõtmist esineb ebamäärasusi.

Millal tuleb kinnitada prooviläbimise ajakava ja ulatus? Riigi Valimisteenistus kinnitas 22.05.2024 prooviläbimisel, et see toiming toimub RKVS §48² lg4 p3 alusel, mis sätestab, et Riigi Valimisteenistus kinnitab elektroonilise hääletamise süsteemi testimise ajakava ja ulatuse ning testimise tulemused ja avalikustab tulemuste raporti. Ajakava ja ulatuse kinnitamise eesmärgiks on muu hulgas võimaldada vaatlejal ette valmistuda ning tagada selgus läbiviidavate toimingute osas. Kohapeal ilmnis aga, et ajakava ega ulatust ei olnud kinnitatud. Riigi Valimisteenistuse töötajad arutasid, et seda tuleks tagantjärele teha. Sama päeva õhtul allkirjastaski Riigi Valimisteenistuse juht Arne Koitmäe korralduse nr 13 (**lisa 3**), kus on kinnitatud elektroonilise hääletamise süsteemi testimise ajana 22.05.2024 kell 10.00 – 13.00 ning toodud välja tehtavad toimingud. Selle korralduse tegemise ajaks oli prooviläbimine aga juba lõppenud ehk selle andmisest ei olnud tegelikult kellelegi kasu.

Vabariigi Valimiskomisjon ei näinud selles probleemi ning asus otsuse nr 106 punktis 4 seisukohale, et „Seadus ei täpsusta, et testimise ajakava ja ulatus tuleb kinnitada korraldusega

enne testimist“. VVK seisukohast saab seega järeldada, et testimise ajakava ja ulatust saab kinnitada ka tagantjärele, nagu praegusel juhul on tehtud. Taoline seaduse tõlgendus on ebanõistlik, sest toimingute tagantjärele kinnitamine ei täida seaduse eesmärki. Ei paista tõenäoline, et seadusandja eesmärgiks oli anda VVK-le võimalus kinnitada oma toimingute kavatsetavat ulatust tagantjärele. Jään oma varasema seisukoha juurde, et kuna VVK ei täitnud seaduses toodud nõuet kinnitada prooviläbimise ulatus (mis peaks mõistlikult toimuma enne prooviläbimist), siis oli oluliselt takistatud vaatlejate, sh minu, võimalus vaadelda elektrooniliste häälte prooviläbimist ning veenduda, et need toimuvad seaduspäraselt.

Millal tuleb avaldada lähtekood? Prooviläbimise ajaks ei olnud avaldatud uuendatud elektroonilise hääletamise süsteemi lähtekoodi. VVK viitas Vabariigi Valimiskomisjoni 9. veebruari 2024 otsuse nr 95 „Tehnilised nõuded elektroonilise hääletamise korraldamise üldpõhimõtete tagamiseks“ punktile 6.8, mille kohaselt peab elektroonilise hääletamise süsteemi lähtekoodi avalikustama enne valimisi. VVK asus seisukohale, et valimised algavad 3. juunil 2024, mistõttu ei pidanud lähtekood olema avaldatud enne seda kuupäeva.

VVK seisukoht ei ole kooskõlas lähtekoodi avaldamise eesmärgiga, milleks on eelkõige võimaldada avalikkusel veenduda vigade ja n-õ tagauste puudumist lähtekoodis. Kui lähtekood avaldatakse alles siis, kui valimised juba kestavad, siis jääb võimalike vigade avastamiseks ebanõistlikult lühike aeg. Ühtlasi tähendab see seda, et mistahes võimalik viga avastatakse juba e-valimiste toimumise ajal, mitte enne seda. Seetõttu ei saa seaduse eesmärk ei saa mõistlikult olla see, et lähtekood avaldatakse vahetult enne valimiste algust.

Veelgi enam sätestab RKVS §48³ lg3, et enne elektroonilise hääletamise algust seadistab riigi valimisteenistus elektroonilise hääletamise süsteemi, valijarakenduse ning hääle kontrollrakenduse, loob avalikult elektrooniliste häälte krüpteerimiseks häälte salastamise võtme ja häälte dekrüpteerimiseks häälte avamise võtme. See toiming toimus sellel aastal 20. mail.

Samuti sätestab RKVS §48³ lg4, et enne elektroonilise hääletamise algust korraldab riigi valimisteenistus avalikult proovihääletamise. Proovihääletamise käigus testib riigi valimisteenistus elektroonilise hääle andmist, loodud ligipääsuvahendite kasutamist ja elektroonilise hääletamise tulemuste kindlakstegemist ning kontrollib elektroonilise hääletamise süsteemi terviklust. See toiming toimus sellel aastal 22. mail.

Mõlemad eelnimetatud toimingutest kasutavad elektroonilise hääletamise süsteemi lähtekoodi ning need toimuvad enne valimisi. Nii võtme genereerimise kui ka proovihääletamise juurde on kutsutud vaatlejad, kelle eesmärk on veenduda selles, et toiminguid tehakse õiguspäraselt. Samas ei olnud nende toimingute tegemise ajal veel süsteemi lähtekoodi avaldatud, mis piiras vaatlejate tegelikku võimalust võimalikke puuduseid avastada. Seetõttu ei olnud võimalik nõutava kindlusega vaadelda, kas 22.05.2024 prooviläbimine vastas seaduse nõuetele.

Lisaks on küsitav ka VVK seisukoht, mille kohaselt valimised algavad 3. juunil 2024. EPVS §3 lg2 sätestab, et Euroopa Parlamendi valimispäev jääb Euroopa Liidu Nõukogu poolt määratud ajavahemikku. Valimispäev on pühapäev. Sellel aastal on valimispäev 09.06.2024. EPVS §37 lg 1 kohaselt algab valimine valimispäeval kell 09.00. Seega kui lähtuda eeltoodust, siis algavad valimised 09.06.2024 kell 09.00.

Kui lähtuda aga esimesest kuupäevast, millal on võimalik valida, siis sätestab EPVS §53 lg2, et välisesinduses hääletamist peab välisesindus võimaldama vähemalt kahel päeval ajavahemikus 15. päevast kuni 10. päevani enne valimispäeva. Sellest lähtudes oli selle aasta esimene võimalik

valimispäev 15 päeva enne 9. juunit ehk 25. mail.

Kokkuvõtlikult on VVK seisukoht, mille kohaselt võib elektroonilise hääletamise süsteemi lähtekoodi avaldada vahetult enne 3. juunit 2024, vastuolus nii seaduse mõtte kui sõnastusega. Kui lähtuda seaduse mõttest, siis peaks elektroonilise hääletamise süsteemi lähtekood olema avaldatud vähemalt võtme genereerimise ja proovihääletamise ajaks, sest vaatlejatel tuleks nende toimingute vaatlemisel kontrollida ka kasutatavat lähtekoodi. Kui lähtuda seaduse sõnastusest, siis tuleks lähtekood avaldada kas enne valimispäeva või enne seda, kui avaneb esimene võimalus valimiseks. Igal juhul paistab ebamõistlik VVK seisukoht, mille kohaselt on lubatav avaldada elektroonilise hääletamise süsteemi lähtekood vahetult enne elektroonilise hääletamise algust, sest sellist seisukohta ei toeta seaduse eesmärk ega sõnastus.

Taotlus

Taotlesin valimiskomisjonilt, et kuulutataks seadusvastaseks e-hääletamise süsteem ses osas, mida oli võimalik prooviläbimise piiratud tingimustes hinnata, või kuulutada seadusvastaseks seaduse nõudeid eirav prooviläbimine ise – aga tegelikult tuleks teha mõlemat.

Olen püüdnud e-hääletuse vaadeldavuse tagamise eest seista 2015. aastast, ka osalesime valimisvaatlejatega ja 1068 allkirjastanud huvilisega 2023-2024 Riigikogu põhiseaduskomisjonile esitatud petitsooni menetlemisel, milles tegime vaatlemise tagamise kohta ettepanekud. Ettepanekute esitajaid seaduseelnõu menetlusse ei kaasatud, ettepanekud lükati neid arutamata ja komisjonis tagasilükkamise põhjendust kokku leppimata tagasi, vaatlemist uus seadus ei täpsusta, kuid on jätkuvalt vastuolus tegeliku praktikaga.

Kuigi on selge, et vaatlemine arvutisüsteemide puhul ei tähenda sama, mida paberite ja valimiskastide puhul ega anna avalikkusele garantiid valimistulemuse korrektsuse üle, on see jäetud lahtiseks.

Kui Riigikohtu esimees kaebuse motos toodud tsitaadis viitab, et e-hääletuse tulemuste kindlakstegemise reeglid peaks olema üldarusaadavad ja seadustesse kirjutatud, siis need on jätkuvalt puudulikud ja ainult tinglikult kehtib see osa reeglitest, mis on seadustesse kirjutatud. Põhimõte, et valimiste tulemuste kindlakstegemise olulisemad reeglid peaksid olema vähemalt üldjoontes arusaadavad ka sügavamaid eriteadmisi omamata ei saa tähendada, et reeglid on üldjoontes arusaadavad, aga nendest lähtuvalt ei tehta või saa teha praktilisi otsuseid, vaid nende rakenduvus piirdubki üldarusaadavusega või pigem ühistundega, et tehakse õiget asja või ollakse õigete poolel. Alternatiivina võiks seda mõista nii, et seadused on oma kohatises keerukuses üldarusaadavad, aga valimistulemuse praktiline kindlakstegemine ise peab olema arusaadav ega tohi jätta õhku kahtlusi tulemuste korrektsuses ja valitud kogude legitiimsuses. Seda pole aga suudetud saavutada, sest ka praktilised protseduurid ei anna tehniliselt pädevale vaatlejale võimalust veenduda, et protseduurid viidi läbi korrektselt ja tehti tõepoolest kindlaks valijate tahe.

Kui oleme valimistulemuse tuvastamise delegerinud väikesele seltskonnale, kes seda oma mitteametlike ja esoteeriliste reeglite alusel teeb, sj omamata kohustust järgida ka seadusi, siis selline delegatsiooninorm on suuremas vastuolus seaduse mõttega kui mõne protseduuri delegerimine RIA-le, mille õiguslikku määramatust täna seadusena kehtima hakanud seaduseelnõu 344 ainsama veidi leevendas. E-hääletuse puhul tuvastatav valimistulemuse kindlakstegemise delegerimine tähendab sisuliselt hääletamise otsesuse põhimõttest loobumist,

sest valimiste korraldaja mitte ei järgi täpseid ja kõigile arusaadavalt määratletud reegleid, vaid sugereerib meid arvutite eksimatuses, mille poolt väljendatavat tulemust saab aga ise süsteemide haldajana määrata ja eksitab avalikkust kontrollide olemuse ja ulatuse osas, nt rääkides sisendi ja väljundi vastavuses veenduda võimaldavatest krüptograafilistest või matemaatilistest kontrollidest, mis tegelikus katavad vaid väikse osa süsteemist, ei võimalda hinnata läbitud sammude korrektsust ega ole erinevalt 2017. aastal selgelt väljendatud lubadusest ülepea kättesaadavad vaatlejatele. On selge, et e-hääletuse süsteemi ja protokollide omandused pole kas piisavalt „üldjoontes arusaadavad” ka valimiste korraldaja jaoks, kes peab ise neid protseduure praktikas ja üldsegi mitte üldjoontes läbi viima, või siis valimiste korraldaja eksitab avalikkust e-hääletuse protokollide tegelike omaduste osas sihilikult – valimiste demokraatliku usaldusvääruse vaatenurgast on ühtviisi problemaatilised aga mõlemad!

On selge, et kui vaatlejad toovad välja seaduserikkumisi või valimisprotseduuride mitte vastamist seadustele olulistes küsimustes või tahtlikku seaduste eiramist valimiste korraldaja poolt, siis ei pea neid käsitlema vaatleja isiklike õiguste rikkumisena ega valija isiklike õiguste rikkumisena, vaid selliseid väiteid tuleks hinnata sisuliselt.

Praegu selline instants puudub, mis võiks anda valimiste korraldusele sisulise hinnangu ja seetõttu pean vaatlejana kogetust tulenevalt võimatuks ülepea valimistel osaleda, kuna e-hääletus ei vasta eeldustele, mida seaduse demokraatlikele valimistele.

Lisad:

1. Kirjavahetus RVTga vaatlemisest jaanuaris 2024 (*Lisa 1- FW E-hääletuse vaatlemise koolitusprogramm.pdf*)
2. Dekrüpteeritud ja digiallkirjastatud e-hääletuste konteinerid 22.05 prooviläbimiselt ja e-hääletuse 3.06 avapäevast (*Lisa 2 - mittesalajased_hääled.zip*)
3. RVT korraldus nr 13 (*Lisa 3 - RVT_korraldus_nr_13.asice*)